

ВИДИ РОСЛИН ШКОЛИ САДІВНИЦТВА м. ОДЕСИ (XIX–XX ст.) (ЗА МАТЕРІАЛАМИ MSUD)

О.Ю. Бондаренко, Ю.С. Назарчук

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса, Україна)

e-mail: vseobovse123@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2383-6615

e-mail: bio_july@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-7046-958X

Озеленення півдня України є актуальним питанням і велику роль у цьому процесі виконують і аматори, і, історично — професійні установи (розплідники, дендрарії, ботанічні сади тощо). Інформацію про їх роботу можна отримати, у т. ч. і на основі колекційних зборів, зокрема — гербаріїв. Об'єктом дослідження у Гербарії ОНУ імені І.І. Мечникова (MSUD) були гербарні аркуші, на етикетках яких містився напис «Школа садівництва». Цей заклад існував у м. Одеса до (за непрямыми відомостями) 1929 р. Знайдено 116 гербарних аркушів для 88 видів. Колекторами були Г.Й. Потапенко (збори 1917, 1923 рр.) та А. Кратінов (1919, 1920 рр.). За авторства Г.Й. Потапенка представлено 101 г.а. (78 видів, 36 родин). За кількістю видів і родів переважають родини: Rosaceae, Fabaceae, Salicaceae, Aceraceae, Pinaceae. Серед життєвих форм представлено: 49 фанерофітів, 22 хамефіти, чотири види з перехідними формами, три види — трав'янисті рослини. Сизофітами нині є *Ginkgo biloba*, *Taxus baccata*. Адвентивних — 19 видів (24,36%); за хронотипом переважають кенофіти (16 видів). За частотою трапляння нині у флорі м. Одеси, види розподілено: 13 видів зустрічаються «поодинокі»; 14 — «зрідка», 24 — «часто», 18 — «масово». Збори А. Кратінова представлено 15 г.а. та 13 видами з 11 родин. Лише дві родини (Oleaceae і Vitaceae) включають по два види та роди. У спектрі життєвих форм — три фанерофіти, один вид із перехідною формою, чотири хамефіти, п'ять видів трав'янистих рослин. Синантропними видами є 30,80% видів.

Ключові слова: гербарні збори, професійні заклади, садове господарство.

ВСТУП

Проблеми існування деревно-чагарникових рослин в урбанофлорах півдня України, загальні питання озеленення, зокрема Одеського регіону, тривалий час залишаються актуальними. Науковці вивчали і вивчають аспекти біорізноманіття, перспективи і наслідки збагачення флори населених пунктів новими видами (і трав'янистими, і деревно-чагарниковими) різного господарського призначення, особливості просторового розміщення зелених насаджень для оптимізації впливу на організм людини тощо [1–3]. Зелені насадження є інструментом вирішення багатьох господарських та екологічних проблем, частина з яких актуальна і донині, зокрема і в Одеському регіоні [4; 5].

Багато видів, які свого часу використовували для озеленення поселень — натуралізувалися та стали елементами ділянок із

природною флорою [6–8]. У різноманітних історичних зведеннях, гербарних колекціях подекуди зберігаються нотатки та зауваження, що певний культивований вид трапляється на узбіччях залізничних колій, автомобільних шляхів, на смітниках, присадибних ділянках як бур'ян, а також — на цілком природних ділянках [7; 9; гербарні колекції MSUD].

Гербарій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (MSUD) отримав статус національного надбаня у 2004 р.; він започаткований (1865 р.) на гербарних матеріалах Рішельєвського ліцею. Наразі включає декілька історичних колекцій різного об'єму, а також колекції сучасних зборів із території Одеської обл., України. За офіційними даними у Гербарії ОНУ міститься понад 50000 гербарних аркушів [10]. Є значний об'єм зборів, яким до цього часу не приділялося уваги, вони перспективні для наукових нарбок, а та-

кож є важливими для доповнення сучасних колекцій MSUD.

Нашу увагу привернули збори, які б могли висвітлити питання поповнення флори м. Одеси та регіону новими видами. **Метою** був пошук та аналіз гербарних зборів із видами, які вирощували на спеціалізованих ділянках. Ключовим словом стало «садівництво».

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Як правило, історичні колекції не завжди містять детальні описи екоотопів; часто сухо вказують назву населеного пункту. Багато залежить і від колектора. Наприклад, в околицях м. Одеса проводив збори П.С. Шестериков і на їх основі у 1912 р. ним було створено визначник околиць м. Одеси [9; 11]. Однак точних локалітетів, для більшості гербарних аркушів, він на етикетках не вказував. На етикетках авторів колекцій, які є не лише колекціонерами гербарних матеріалів, але й активними дослідниками, колекторами — інформації про екотопи, як правило, міститься більше. Інколи навіть вказано частоту трапляння. Наприклад, як у історичній колекції Й.К. Пачоського (MSUD) [12].

Гербарна колекція зборів Одеської обл. наразі активно поповнюється студентськими зборами, матеріалами викладачів кафедри, а також гербарними аркушами з папок, що досі були нерозібрані. Саме тут знайдено певну кількість видів, зібрано на ділянках, де здійснювалася професійна діяльність із вирощування нових для регіону видів рослин, які поставляли якісний та кількісний матеріал для озеленення населених пунктів [13]. Утім, інколи такі ділянки були осередками появи та подальшого поширення нових адвентивних видів рослин [9; 14].

Колекторами для відмічених гербарних зборів стали дві особи: Г.Й. Потепенко та А. Кратінова. На етикетках з їх матеріалами є написи: «Школа садівництва».

Георгій Йосипович Потепенко (1889–1982 рр.) — учень Г.І. Танфільєва. Професор, завідувач кафедри систематики рос-

лин (1928 р.). У 1939–1943 рр. директор ботанічного саду в м. Одеса. Докторська робота (1943 р.): «Растительность Северо-Западного побережья Чёрного моря». (Почвы, растительность и пути растениеводственного освоения пересыпей) [15].

Інформація про колектора А. Кратінова відсутня. Папка з його матеріалами була віднайдена у фондах MSUD відносно недавно. До папки додано записку (1923 р.), де містилося прохання до завідувача кафедри морфології і систематики рослин Одеського університету Свиренка Д.О. (1923–1928 рр.) подбати про ці матеріали, оскільки автор має швидко виїхати.

Свого часу, у 1886 р., Школу садівництва та городництва побудовано та відкрито на ділянці, яка належала міському голові Григорію Маразлі. На той час — це були околиці Одеси, нині — район Французького бульвару (№ 52).

Ділянки проєктовано за участі відомого садовода Г.Г. Штапельберга, та міського садівника Н.В. Орликова. Тут же заклали розплідники та сад, побудували низку супутніх будівель, систему зрошення. Спонсорами виступили Одеське, Ананьївське, Тираспольське земства Херсонської губернії, Одеське Міське управління та Міністерство Державного Майна. При Школі діяли безкоштовні курси по садівництву. Однак через боргові зобов'язання, ділянку, разом із всіма будівлями повернули попередньому власнику вже у 1900 р.

З огляду на важливість існування такого закладу, Міська Дума ініціювала перенесення Школи у район Тираспольського шосе [16].

У 1903 р., за участі одеського відділу Товариства садівництва та городництва і низки небайдужих меценатів почалися роботи із передачі ділянки міської землі (12 десятин) в оренду на 24 роки. Деталі роботи Школи садівництва у цьому районі не відомі. Однак посадки поблизу Овідіопільської дороги та залізничних колій на топографічних картах 1929 р. відмічено як такі, що належать цьому закладу [17].

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналізували гербарну колекцію з фондів MSUD, а саме флори Одеської обл. Латинські назви, синоніміку, а також розподіл видів у родинях прийнято за [18]. У разі, якщо вид був відсутній у зведенні [18] – залишено авторські назви видів (*). Так, наприклад, у колекції Й. Потапенка є екземпляр, визначений як *Halimodendron argenteum* Fisch. За даними сайту [19], рослина може бути ідентифікована як *Halimodendron halodendron* (Pall.) Voss., як сучасна назва для *H. argenteum* DC. За даними сайту [20], рослина може бути ідентифікована як *Halimodendron argenteum* Fisch. ex DC., Prodr. [A. P. de Candolle] 2: 269 (1825), nom. Illeg. При цьому тут існує декілька варіантів *Halimodendron halodendron*: *H. halodendron* (Pall.) Voss ex D. Fairchild, Invent. Seeds U.S.D.A. Bur. Pl. Industr. 34: 14 (1915) та *H. halodendron* Voss, Vilm. Blumenhärtn., ed 3. 1: 215 (1894),

nom inval. Ми вважаємо, що у колекції Г.Й. Потапенка може бути неправильне (неуважне) написання елементів видової назви, що призводить до деякої плутанини у сучасній ідентифікації виду. Для точного встановлення видової назви необхідні додаткові опрацювання гербарних матеріалів спеціалістами з певних родів, які для деяких екземплярів провести неможливо (втрачені певні морфологічні ознаки через неналежну збереженість елементів гербарного екземпляру).

Життєву форму наводимо відповідно до схеми К. Раункієра [21] за літературними даними [7].

Сучасну частоту трапляння деревно-чагарникових видів рослин у м. Одеса (табл. 1, 2) наводимо за виданням В.В. Немерцалова [22]. Інвазійність видів встановлювали за літературними даними В.В. Протопопової [23]. Наведено созофіти, внесені до Переліку рідкісних рослин Одеської обл. [24].

Таблиця 1. Перелік видів рослин, зібраних Г.Й. Потапенком

Латинські назви родин та видів	Порядковий № г.а.	Життєва форма	Частота трапляння
Aceraceae			
<i>Acer campestre</i> L.	366	фанерофіт	3
<i>Acer monspessulanum</i> L.	384	фанерофіт	3
<i>Acer negundo</i> L.	407, 408	фанерофіт	4
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	457	фанерофіт	3
<i>Acer trautvetteri</i> Medw.	469	фанерофіт	—
Anacardiaceae			
<i>Cotinus coggygria</i> Scop.	685		
Aristolochiaceae			
<i>Aristolochia Siphon</i> L.	728	фанерофіт	1
Berberidaceae			
<i>Berberis vulgaris</i> L.	2717	хамефіт	2
Betulaceae			
<i>Betula pendula</i> Roth (* <i>Betula alba</i> L. var. <i>pendula</i>)	2732	фанерофіт	3
Bignoniaceae			
<i>Campsis radicans</i> (L.) Seem.	2774	хамефіт	3
<i>Catalpa bignonioides</i> Walter	2780	фанерофіт	3

Латинські назви родин та видів	Порядковий № г.а.	Життєва форма	Частота трапляння
<i>Buxaceae</i>			
<i>Buxus sempervirens</i> L.	3989	хамефіт	3
<i>Cactaceae</i>			
* <i>Opuntia Ficus Indica</i> Mil.	3722	трава	—
<i>Caesalpiniaceae</i>			
<i>Gymnocladus dioicus</i> (L.) K.Koch.	3745	фанерофіт	2
<i>Cannabaceae</i>			
<i>Humulus lupulus</i> L.	3857	трава	3
<i>Caprifoliaceae</i>			
<i>Lonicera caprifolium</i> L.	3863	хамефіт	2
<i>Viburnum lantana</i> L.	3947	хамефіт	2
<i>Viburnum opulus</i> L.	3965	хамефіт	3
<i>Celastraceae</i>			
<i>Euonymus europaea</i> L.	4305	хамефіт	1
<i>Euonymus verrucosa</i> Scop.	4316	фанерофіт	1
<i>Cornaceae</i>			
<i>Cornus mas</i> L.	4691	хамефіт/фанерофіт	3
<i>Corylaceae</i>			
<i>Corylus avellana</i> L.	4727	хамефіт	2
<i>Cupressaceae</i>			
* <i>Thuja filiformis</i> Henk. et Hochst.	8704, 13788	хамефіт /фанерофіт	4
<i>Elaeagnaceae</i>			
<i>Hippophaë rhamnoides</i> L.	5126	фанерофіт	3
<i>Fabaceae</i>			
<i>Colutea arborescens</i> L.	5612	хамефіт	2
<i>Cytisus sessilifolius</i> L.	5620	хамефіт	—
* <i>Halimodendron argenteum</i> Fisch.	5648	хамефіт	1
<i>Laburnum anagyroides</i> Medik.	5652	хамефіт/фанерофіт	3
<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	6155	фанерофіт	4
<i>Sophora japonica</i> L.	6261	фанерофіт	4
<i>Fagaceae</i>			
* <i>Castanea sativa</i> Mill.	6480	фанерофіт	1
<i>Quercus pubescens</i> Willd., nom. cons. prop.	6489	фанерофіт	1
<i>Quercus robur</i> L. (* <i>Q. pedunculata</i> Ehrh.)	6496	фанерофіт	3
<i>Ginkgoaceae</i>			
<i>Ginkgo biloba</i> L.	6713	фанерофіт	2

Продовження таблиці 1

Латинські назви родин та видів	Порядковий № г.а.	Життєва форма	Частота трапляння
Grossulariaceae			
<i>Grossularia uva-crispa</i> (L.) Mill	6732	хамефіт	2
<i>Ribes aureum</i> Pursh.	6738	хамефіт	3
<i>Ribes rubrum</i> L.	6769	хамефіт	1
Hydrangeaceae			
<i>Philadelphus coronarius</i> L.	6911	хамефіт	3
Juglandaceae			
<i>Juglans regia</i> L.	7046	фанерофіт	4
Magnoliaceae			
<i>Liriodendron tulipiferum</i> L.	8171	фанерофіт	1
Moraceae			
<i>Maclura pomifera</i> (Raf.) C.K.Schneid.	8324	фанерофіт	3
<i>Morus alba</i> L.	8326	фанерофіт	4
Oleaceae			
<i>Fraxinus excelsior</i> L.	8400	фанерофіт	4
<i>Ligustrum vulgare</i> L.	8424	хамефіт	4
<i>Syringa vulgaris</i> L.	8438	хамефіт	4
Pinaceae			
<i>Picea abies</i> (L.) H.Karst. (* <i>P. excelsa</i> Link.)	8671, 8672	фанерофіт	2
<i>Pinus austriaca</i> Hull.	8682	фанерофіт	2
<i>Pinus montana</i> Mill. (* <i>P. pumila</i> Haenka (<i>montana</i> Mill.))	8684	фанерофіт	1
<i>Pinus strobus</i> L.	8683	фанерофіт	2
Platanaceae			
<i>Platanus orientalis</i> L.	8913	фанерофіт	3
Polygonaceae			
<i>Rheum rhaponticum</i> L. (* <i>Rheum undulatum</i> L.)	10416	трава	—
Rosaceae			
<i>Armeniaca vulgaris</i> Lam.	11056	фанерофіт	3
<i>Cerasus avium</i> (L.) Moench	11101	фанерофіт	4
<i>Cerasus mahaleb</i> (L.) Mill.	11116	фанерофіт	—
<i>Crataegus laevigata</i> (Poir.) DC.	11168	фанерофіт	—
<i>Laurocerasus officinalis</i> M. Roem.	11423	фанерофіт	1
* <i>Malus pumila paradisiaca</i> (<i>Pirus Malus</i> L. <i>paradisiaca</i>)	11327	фанерофіт	1
<i>Mespilus germanica</i> L.	11333	хамефіт/фанерофіт	2

Латинські назви родин та видів	Порядковий № г.а.	Життєва форма	Частота трапляння
<i>Persica vulgaris</i> Mill.	11353	фанерофіт	3
<i>Prunus divaricata</i> Ledeb.	11402	фанерофіт	4
* <i>Prunus Pissardii</i> Hort.	11416	фанерофіт	2
<i>Pyrus communis</i> L.	11644	фанерофіт	3
<i>Rosa canina</i> L.	11661	хамефіт	4
<i>Spiraea</i> × <i>vanhouttei</i> (Briot) Zabel	11852	хамефіт	4
<i>Salicaceae</i>			
<i>Populus bolleana</i> Lauche	12152	фанерофіт	3
<i>Populus deltoides</i> Marshall	12142	фанерофіт	3
<i>Populus tremula</i> L.	12145	фанерофіт	1
<i>Salix alba</i> L.	12206	фанерофіт	4
<i>Salix babylonica</i> L.	12223	фанерофіт	1
* <i>Salix Salomoni</i> L.	12203	фанерофіт	—
<i>Scrophulariaceae</i>			
* <i>Paulownia imperialis</i> Sieb.et Z.	12404	фанерофіт	2
<i>Tamaricaceae</i>			
* <i>Tamarix gallica</i> L.	13024	хамефіт	—
<i>Taxaceae</i>			
<i>Taxus baccata</i> L.	13049	фанерофіт	3
<i>Tiliaceae</i>			
<i>Tilia cordata</i> Mill.	13115	фанерофіт	4
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	13121	фанерофіт	3
<i>Ulmaceae</i>			
<i>Celtis australis</i> L.	13215	фанерофіт	4
<i>Ulmus minor</i> Mill.	13177	фанерофіт	4
<i>Vitaceae</i>			
<i>Vitis vinifera</i> L.	13438, 13439, 13440, 13441, 13442, 13443, 13444, 13445, 13446, 13447, 13448, 13449, 13450, 13452, 13453, 13454, 13455, 13456, 13457, 13458	хамефіт	4

Примітка: * — авторські назви видів; г.а. — гербарний аркуш.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Інформація про збір із ділянок, які належали до територій Школи садівництва стосувалася 116 гербарних аркушів (г.а.),

для 88 видів (щоправда, наведено дані про два види, рослини яких зібрано тими самими колекторами, але у садівництвах поза межами Школи).

Етикетка за авторства Г.Й. Потапенка

Таблиця 2. Перелік видів рослин, зібраних А. Кратіновим

Латинські назви родин та видів	Порядковий № г.а.	Життєва форма	Частота трапляння
Anacardiaceae			
<i>Cotinus coggygria</i> Scop.	694	фанерофіт, кущ	3
Asteraceae			
<i>Crepis tectorum</i> L.	14426	трава	
Euphorbiaceae			
<i>Euphorbia sequierana</i> Neck.	14645	трава	
Fagaceae			
<i>Castanea sativa</i> Mill.	13809	фанерофіт	1
Hemerocallidaceae			
<i>Hemerocallis fulva</i> (L.) L.	13773	трава	
Hydrangeaceae			
<i>Deutzia scabra</i> Thunb.	13765	хамефіт	3
Oleaceae			
<i>Fraxinus lanceolata</i> Borkh.	13692	фанерофіт	3
<i>Ligustrum vulgare</i> L.	13652	хамефіт	4
Roaceae			
<i>Melica transsilvanica</i> Schur	9733, 9977–9977.a	трава	
Primulaceae			
<i>Anagallis foemina</i> Mill.	13587	трава	
Sapindaceae			
<i>Koelreuteria paniculata</i> Laxm.	12259	фанерофіт	4
Vitaceae			
<i>Parthenocissus vitaceae</i> (Knerr.) Hitchc.		хамефіт	–
<i>Vitis vinifera</i> L.	13432	хамефіт	4

Примітка: * – авторські назви видів; г.а. – гербарний аркуш.

містить такий напис: «Одесская губерния, Одесский уезд, училище Садоводства, суглинистый чернозём. [дата]. Г.И. Потапенко».

На 101 гербарному аркуші розміщено 78 видів з 36 родин (див. табл. 1). Чотири види (*Acer negundo* L., *Corylus avellana* L., *Thuja filiformis* Henk. et Hochst., *Picea abies* (L.) H. Karst.) представлені по два гербарні аркуші (г.а.).

Вид *Vitis vinifera* L. показано у вигляді сортів на 20 г.а. – представлені різними сортами (лат., рос.): «Кабернэ Керменер»; «Отелло, американский гибрид»; «Граннуар де ла Кальмет»; «Карабурнул белый»; «Гамбургский чёрный мускат»; «Изабелла Фроммеля», «Изабелла Лидия»; «Изабелла белая ранняя»; «Chasselas rose»; «Зайбель № 209»; «Алиготя»; «Сэнсо чёрный»; «Альма чёрный»; «Muscat Blanc–Александрийский»

ск.»; «Жемчуг Соби; венгерск.»; «Chasselas Muscat»; «Chasselas Napoleon, Бикан»; «Chasselas dore»; «Chasselas petroselinum»; «Изабелла Labrusca».

Виділені екземпляри Г.Й. Потапенка датовано двома періодами: 1917 р. (три г.а.) та 1923 р. (всі ін.). Терміни збору рослин, звичайно, впливають на визначення. Екземпляри 1917 р. зібрані з різницею у місяць (15.06; 22.06. та 22.07). Екземпляри за 1923 р., у спектрі дат збору, представлено як поодинокі (21.03; 23.04; 17.06; 19.06; 14.07) так і більш-менш значними зібутками: від трьох (24.03) до дев'яти (17.05), 15 (12.06) та 19 (23.08). Отже, збори за 1923 р. з 14 різними датами представлені різною кількістю екземплярів. Можливо, така частота пов'язана із професійною цікавістю науковця, близькістю до місця проживання або екскурсіями, які могли проводити тут. Більшість видів зібрано у строки, коли візуалізована більшість морфологічних ознак.

Види віднесено до 36 родин. Найбільша кількість видів і родів міститься у родин: *Rosaceae* (13 видів; 11 родів), *Fabaceae* (6; 6), *Salicaceae* (6; 2), *Aceraceae* (5; 1), *Pinaceae* (4; 2). Також 22 родини є моновидовими.

Серед життєвих форм наведених видів: 49 фанерофітів, 22 хамефіти, чотири види, які можуть бути представлені як у вигляді хамефітів, так і у вигляді фанерофітів. Лише три види представляють трав'янисті рослини (терофіти, або гемікриптофіти).

Два гербарні аркуші репрезентують созофіти, які мають категорію «екзот» та внесені у Список рідкісних рослин Одеської обл.: *Ginkgo biloba* L., *Taxus baccata* L. [26].

Встановлено, що лише 19 видів (24,36%) є адвентивними [23], 1991. З них — один евапофіт (*Fraxinus excelsior* L.), два ефемерофіти (*Morus alba* L., *Celtis australis* L.), п'ять — агріофіти (*Laburnum anagyroides* Medik., *Prunus divaricata* Ledeb., *Berberis vulgaris* L. та ін.). Найбільше представлена група ергазіофітів (*Juglans regia* L., *Ligustrum vulgare* L., *Robinia pseudoacacia* L. та ін.) — 11 видів. Все це види, доволі

поширені як у м. Одеса, так і у Одеському регіоні [7; 22]. За хронотипом переважають кенофіти — 16 видів (*Berberis vulgaris* L., *Lonicera caprifolium* L., *Hippophaë rhamnoides* L. та ін.).

Для більшості знайдених видів проаналізовано частоту трапляння у м. Одеса нині [22]. Так, 13 видів (*Castanea sativa* Mill., *Halimodendron halodendron* (Pall.) Voss., *Liriodendron tulipiferum* L., *Ribes rubrum* L. та ін.) зустрічаються «поодинокі». Ще 14 видів (*Lonicera caprifolium* L., *Viburnum lantana* L. та ін.) зустрічаються «зрідка». «Часто» можна знайти 24 види (*Viburnum opulus* L., *Ribes aureum* Pursh., *Philadelphus coronarius* L. та ін.). Категорію «масово» мають 18 видів (*Sophora japonica* L., *Juglans regia* L., *Morus alba* L. та ін.). Ще шість деревно-чагарникових видів відсутні у «Конспекті...» [Немерцалов]. Це: *Acer trautvetteri* Medw., *Cytisus sessilifolius* L., *Cerasus mahaleb* (L.) Mill., *Crataegus laevigata* (Poir.) DC., *Salix Salomoni L., *Tamarix gallica L.

Серед видів є також два гербарні аркуші з видом *Acer negundo* L., який має високий інвазійний потенціал [25; 26]. За висновками В.В. Немерцалова [22], рослини цього виду зустрічаються у м. Одеса всюди: у зеленому поясі навколо міста, сміттєзвалищах, приморських схилах, схилах лиманів балок.

Збори А. Кратінова представлено 15 г.а. та 13 видами з 11 родин (див. табл. 2). На етикетці для 11 видів написано: «Окрестности Одессы, школа Садоводства. [дата]. А. Кратінов». На ще двох етикетках для двох видів (*Anagallis foemina* Mill., *Parthenocissus vitaceae* (Kern.) Hitchc.) значиться: «Херсонская губерния, в одном из садов Преображенского посёлка, близ Одессы; почва чернозёмная. [дата]. А. Кратінов».

Вид *Parthenocissus vitaceae* (Kern.) Hitchc. колектором був визначений як *Parthenocissus quinquefolia*, втім, перевизначений 27.11. 2017. М. Peregrum, O.V. Fomin Botanical Garden of the National Taras Schevchenko University of Kyiv.

Вид *Melica transsilvanica* Schur представлений трьома гербарними аркушами.

Лише дві родини (*Oleaceae* і *Vitaceae*) представлені по два види і два роди. Інші родини є моновидовими.

Два гербарні аркуші зібрано у 1919 р. з різницею у місяць (у травні та червні). Також по одному екземпляру рослин зібрано 15.07.1920 р. Найбільше екземплярів (п'ять) зібрано 14.05.1920 р.

Серед життєвих форм представлених видів — три фанерофіти, один вид має перехідну форму (фанерофіт/хамефіт), чотири хамефіти та п'ять видів трав'янистих рослин (і гемікриптофіти, і терофіти).

Два види деревно-чагарникових рослин (*Deutzia scabra* Thunb., *Fraxinus lanceolata* Borkh.) відсутні у зборах Г.І. Потапенка. Рослини першого виду нині зустрічаються в м. Одеса «поодинокі»; другого виду — зустрічаються «часто» [22].

Серед трав'янистих та деревно-чагарникових видів рослин, зібраних А. Кратіновим — 30,80% видів є синантропними рослинами. З них — один агріофіт (*Fraxinus lanceolata* Borkh.), два ергазіофіти (*Castanea sativa* Mill., *Cotinus coggygia* Scop.), один евапофіт (*Crepis tectorum* L.).

ВИСНОВКИ

Інформація щодо збору з територій Школи садівництва стосувалася 116 г.а., для 88 видів.

Збори Г.І. Потапенка датовано 1917 та 1923 рр. На 101 гербарному аркуші представлено 78 видів із 36 родин. Найбільша

кількість видів і родів присутня у родинях: *Rosaceae*, *Fabaceae*, *Salicaceae*, *Aceraceae*, *Pinaceae*. Виявлено два созофіти регіонального рівня охорони з категорією «екзот»: *Ginkgo biloba*, *Taxus baccata*. Адвентивними видами рослин є 24,36%. Присутній інвазійний вид *Acer negundo* L. (2 г.а.). За частотою трапляння наразі у м. Одеса ці види переважно добре представлені. Збори Й.Г. Потапенка стосуються культивованих рослин, переважно деревно-чагарникових.

Збори А. Кратінова (1919, 1920 рр.) представлено 15 г.а. та 13 видами з 11 родин. У спектрі життєвих форм — три фанерофіти, один вид має перехідну форму (фанерофіт/хамефіт), чотири хамефіти, п'ять видів трав'янистих рослин. Синантропними видами рослин є 30,80% видів.

Практично всі аналізовані нами види зі зборів Г. Потапенка і А. Кратінова і через 100 років актуальні для вирощування в межах м. Одеси і Одеської обл. та зустрічаються тут доволі часто. Гербарні матеріали містять цінну інформацію, зокрема, для інтродукції видів у регіонах. Також допомагають, з огляду на історичну ретроспективу, більш точно прогнозувати аспекти існування нових синантропних видів у регіоні. У наукових роботах варто більше уваги приділяти регіональним гербарним фондам, які є основою для виявлення локалітетів, аналізу появи або вирощування інвазійних видів рослин, а також — созофітів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимюк Н.В. Декоративні рослини приватного сектора міста Одеси. *Таєрійський науковий вісник*. 2012. Вип. 80. Ч. 2. С. 67–71. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/80-2_2012/80-2_2012.pdf
2. Крыжантовская О.А., Гаврилюк А.В., Керечанина К.В. Вертикальное озеленение как элемент зелёного каркаса города. *Регіональні проблеми архітектури та містобудування*. 2020. № 14. С. 68–75. DOI: 1.31650/2707-403X-2020-14-68-75
3. Кохно М.А. Історія інтродукції деревних рослин в Україні (короткий нарис) / за ред. С.І. Кузнецова. Київ: Фітосоціоцентр, 2007. 67 с.
4. Немерцалов В.В., Коваленко С.Г., Васильєва Т.В. Деревно-кушові рослини американського походження у флорі м. Одеси. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.5. С. 133–139.
5. Стратегія розвитку Одеської області на період 2021–2027 рр. Одеса, 2019. URL: <https://oda.od.gov.ua/statics/pages/files/5e4e655ff2e7e.pdf>
6. Протопопова В.В., Шевера М.В. Інвазійні види у флорі України. І. Група високоактивних видів. *GEO&BIO*. 2019. Vol. 17. С. 116–135. URL: <https://doi.org/10.15407/gb.2019.17.116>
7. Бондаренко О.Ю. Конспект флори пониззя межи річчя Дністер–Тилігул. Київ: Фітосоціоцентр, 2009. 332 с.
8. Шевченко Т.Л. Еколого-економічна ефективність заходів з контролю інвазійних видів-інтродуцентів. *Агроєкологічний журнал*. 2019. № 2. С. 96–100. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2019.174077>
9. Шестериков П.С. Определитель растений окрес-

- ностей. Одеса: Комерч. типографія Сапожнікова Б., 1912. 539 с.
10. Шиян Н.М. Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum / за ред. Н.М. Шиян. Київ, 2011. С. 222–233.
  11. Коваленко С.Г., Немерцалов В.В., Бондаренко О.Ю., Васильєва Т.В. Скарби гербарію ОНУ (MSUD). Гербарна колекція П.С. Шестерикова. Одеса: Освіта України, 2014. 196 с.
  12. Коваленко С.Г., Бондаренко О.Ю., Васильєва Т.В. Скарби гербарію ОНУ (MSUD). Гербарна колекція Й.К. Пачоського. Одеса: Освіта України, 2013. 331 с.
  13. Бондаренко О.Ю., Назарчук Ю.С. Види рослин розплідників м. Одеси та м. Роздільна у I половині XX сторіччя (за матеріалами MSUD). *Рослини та урбанізація*: матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 1 лют. 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 14–16.
  14. Myronov S.L. and Bondarenko O.Yu. About the finding of *Oxybaphus nyctagineus* (Michx.) Sweet on the Dniester residence. In: *Modern research in world science: 1st International scientific and practical conference* (April 17–19, 2022). SPC «Sci-conf.com.ua», Lviv, Ukraine. 2022. P. 82–85.
  15. Коваленко С.Г. та ін. Скарби гербарію ОНУ (MSUD). Гербарна колекція Г.Й. Потапенка. Одеса: Освіта України, 2014. 112 с.
  16. Волнорез. Новини з Одеси. URL: <http://surl.li/fvhac>
  17. PhotoBuildings. Одеса. Дальницьке шосе. URL: <http://surl.li/fvhdb>
  18. Mosyakin S.L. and Fedoronchuk M.M. Vascular Plants of Ukraine. A nomenclature Checklist. Kiev. 1999. 345 p.
  19. Ботанічний сад ПНПУ ім. В.Г. Короленка. Черемш серебристий. URL: <http://surl.li/fvheq>
  20. International Plant Names Index. URL: <https://www.ipni.org/>
  21. Тищенко О.В. Флора України: навч. посіб. Київ: 2021. С. 109. URL: <https://drive.google.com/file/d/1QPuHV7jqwVY-yCVFWauIoImx3DTo3RpH/view>
  22. Немерцалов В.В. Конспект дендрофлори Одеси. Одеса: Альянс Юг, 2007. 95 с.
  23. Протопопова В.В. та ін. Інвазійні види у флорі Північного Причорномор'я. Київ: Фітосоціоцентр, 2009. 56 с.
  24. Андрієнко Т.Л., Перегрим М.М. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання). Київ: Альтерпрес, 2012. С. 76–91. URL: https://www.botany.kiev.ua/doc/of_reg_sp.pdf

REFERENCES

1. Herasymiuk, N.V. (2012). Dekoratyvni roslyny pryvatnoho sektora mista Odesy [Decorative plants of the private sector of the city of Odessa]. *Tavriyskiy naukoviy visnyk — Taurian Scientific Bulletin*, 80, 2, 67–71. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/80-2_2012/80-2_2012.pdf [in Ukrainian].
2. Kryzhanovskaya, O.A., Gavrylyuk, A.V. & Kerechaniina, K.V. (2020). Vertikalnoye ozeleneniye kak element zelonogo karkasa goroda [Vertical gardening as an element of the green frame of the city]. *Rehionalniy problem arkhitektury ta mistobuduvannya — Regional problems of architecture and urban planning*, 14, 68–75. DOI: 1–.31650/2707–403X–2020–14–68–75 [in Russian].
3. Kokchno, M.A. (2007). *Istoria introduktsii derevnykh roslin v Ukraini (korotkyi narys) [The history of the introduction of woody plants in Ukraine (brief essay)]*. Kyiv: Fitosotsiotsentr [in Ukrainian].
4. Nemertsalov, V.V., Kovalenko, S.H. & Vasylyeva, T.V. (2016). Derevno–kushchovi roslyny amerykanskooho pokhodzhennya u flori mosta Odesy [Tree and scrub plants of American origin in the flora of the city of Odessa]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayny — Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, 26.5, 133–139 [in Ukrainian].
5. Stratehiia rozvytku Odeskoi oblasti na period 2021–2027 roky [Strategy for the development of the Odessa region for the period 2021–2027]. (2019). Odessa. URL: <https://oda.od.gov.ua/statics/pages/files/5e4e655ff2e7e.pdf> [in Ukrainian].
6. Protopopova, V.V. & Schevera, M.V. (2019). Invasiini vydy u flori Ukrainy. I. Grypa vysokoaktyvnykh vydiv [Invasive species in the flora of Ukraine. I. Group of highly active species]. *GEO&BIO*, 17, 116–135 [in Ukrainian].
7. Bondarenko, O.Yu. (2009). *Konspekt flory ponyzzja mezhirichcha Dniester–Tiligul [A summary of the flora of lower Dniester–Tiligul interfluvial]*. Kyiv: Fitosotsiotsentr [in Ukrainian].
8. Shevchenko, T.L. (2019). Ekolohe-ekonomichna efektyvnist zakhodiv z kontroliu invaziinykh vydiv-introduktsiy [Ecological and economic effectiveness of measures to control invasive species-introducers]. *Ahrokolohichniy zhurnal — Agroecological journal*, 2, 96–100. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2019.174077> [in Ukrainian].
9. Shesterikov, P.S. (1912). *Opredelitel rastenyi okresnoshey Odessy [Key to plants in the environs of Odessa]*. Odessa: Komerch. tipografiya Sapozhnikova B. [in Russian].
10. Shyian, N.M. (Ed.). (2011). *Herbarii Ukrainy. Index Herbariorum Ucrainicum [Herbariums of Ukraine. Index Herbariorum Ucrainicum]*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Kovalenko, S.H., Nemertsalov, V.V., Bondarenko, O.Yu. & Vasylyeva, T.V. (2014). *Skarby herbariiu ONU (MSUD). Herbarna kolektsiia P.S. Schesterykova [Treasures of the ONU herbarium (MSUD). Herbarium collection of P.S. Schesterykov]*. Odessa: Osvitа Ukrainy [in Ukrainian].
12. Kovalenko, S.H., Bondarenko, O.Yu. & Vasylyeva, T.V. (2013). *Skarby herbariiu ONU (MSUD). Herbarna kolektsiia Y.K. Pachoskoho [Treasures of the ONU herbarium (MSUD). Herbarium collection of Y.K. Pachoskyi]*. Odessa: Osvitа Ukrainy [in Ukrainian].

13. Bondarenko, O.Yu. & Nazarchuk, Yu.S. (2023). Vydy roslin rozplidnykiv m. Odesy ta m. Rozdilna u I polovyni XX storichchia (za materialamy MSUD) [Plant species of nurseries in Odesa and Rozdilna in the first half of the 2-th century (based on MSUD materials)]. *Roslyny ta urbanizatsiia: Materialy XII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Plants and Urbanization: Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference]*. (pp. 103–108). Dnipro [in Ukrainian].
14. Myronov, S.L. & Bondarenko, O.Yu. (2022). About the finding of *Oxybaphus nyctagineus* (Michx.) Sweet on the Dniester residence. *Modern research in world science: 1st International scientific and practical conference* (pp. 82–85). Lviv, Ukraine [in English].
15. Kovalenko, S.H. et al. (2014). *Skarby herbariiu ONU (MSUD). Herbarna kolektsiia H.I. Potapenko [Treasures of the ONU herbarium (MSUD). Herbarium collection of G.Y. Potapenko]*. Odesa: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
16. Volnerez. Novyny z Odesy [Breakwater. News from Odesa]. (n.d.). URL: <http://surl.li/fvhac> [in Russian].
17. PhotoBuildings. Odessa. Dalnytskoe shosse [Odessa. Dalnytskoe Shosse]. (n.d.). URL: <http://surl.li/fvhdb> [in Russian].
18. Mosyakin, S.L. & Fedoronchuk, M.M. (1999). *Vascular Plants of Ukraine. A nomenclature Checklist*. Kiev [in English].
19. Botanichnyi sad PNPU im. V.H. Korolenka. Cheremysh silvery [Botanic garden of the PNPU named after V.G. Korolenka. Cheremysh silvery]. (n.d.). URL: <http://surl.li/fvheq> [in Russian].
20. International Plant Names Index. (n.d.). URL: <https://www.ipni.org/> [in English].
21. Tyshchenko, O.V. (2021). *Flora Ukrainy [Flora of Ukraine]*. Kyiv. URL: <https://drive.google.com/file/d/1QPuHV7jqwVY-yCVFWauIoImx3DTo3RpH/view> [in Ukrainian].
22. Nemertsalov, V.V. (2007). *Konspekt dendroflory Odesy [Synopsis of the dendroflora of Odesa]*. Odesa: Alians Yuh [in Ukrainian].
23. Protopopova, V.V. et al. (2009). *Invasiini vydy u flori Pynichnogo Prychornomor'ya [Invasive species in the flora of the Northern Black Sea coast]*. Kyiv: Fito-sotsiosentr [in Ukrainian].
24. Andriienko, T.L. & Peregrym, M.M. (2012). *Ofitsiini pereliky rehionalno ridkisykh roslin administratyvnykh terytorii Ukrainy (dovidkove vydannia) [Official list of regionally rare plants of the administrative territories of Ukraine (reference edition)]*. Kyiv. URL: https://www.botany.kiev.ua/doc/of_reg_sp.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 28.12.2022